

Zöldmezős működőtőke-befektetések Magyarországon: statisztikai becslés, vállalati motivációk, gazdasági hatások

ANTALÓCZY KATALIN – SASS MAGDOLNA

*A kilencvenes évtizedben a világgazdaságban a működőtőke-áramlás túlnyomó részét az egyesülések és felvásárlások (mergers and acquisition: M&A) tették ki, a zöldmezős befektetések aránya összességében csökkent. A felvásárlások és egyesülések elsősorban a fejlett országok közötti működőtőke-áramlást jellemezték, a fejlődő országokban a zöldmezős beruházások domináltak. A kelet-európai átalakuló gazdaságokban eddig a külföldi működőtőke-beáramlás nagyobb hányada a privatizációhoz (M&A) kötődött, de számottevő a zöldmezős befektetések részesedése, és még jelentősebb gazdasági hatásuk. A szerzők – rövid elméleti bevezetés után – elsősorban a magyarországi feldolgozóiparban eszközölt zöldmezős befektetésekre koncentrálnak. Kísérletet tesznek az összes befektetésen belüli részarányának becslésére, és statisztikai adatok, a vámszabad területekre vonatkozó elemzések, szektor- és esettanulmányok segítségével bemutatják a magyar gazdaságban játszott szerepét, különös tekintettel az exportra, a technológia-transzferre, a pótlólagos működőtőke-vonzásra és a hazai gazdasághoz való kapcsolódásra.**

ELMÉLETI KERETEK

Befektetői motivációk: zöldmezős befektetések versus felvásárlások és egyesülések

Amikor egy vállalkozó külföldi működőtőke-beruházásról dönt, ennek három eltérő módját választhatja: zöldmezős befektetés, felvásárlás vagy egyesülés (M&A, beleértve a privatizációt is), illetve ha már rendelkezik tulajdonnal az adott országban, akkor kapacitásbővítésre, pótlólagos befektetésre kerülhet sor. Választásánál a befektető számos szempontot vesz figyelembe. Az alábbiakban a befektetők döntéseit befolyásoló tényezőket ismertetjük, hangsúlyozva az átalakuló országok jellemzőit. (Az általános befektetői motivációkról részletesen Lásd: *Kang és Johansson* [2000] tanulmányát.)

* A cikk a 2000. március 2–3-án az UNCTAD és az Osztrák Nemzeti Bank által „Foreign Direct Investment and Privatization in Central and Eastern Europe” címmel Bécsben rendezett konferencián elhangzott előadás átdolgozott változata.

Antalóczy Katalin, a Pénzügykutató Rt. főmunkatársa.

Sass Magdolna, az OECD és az MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont munkatársa.

Amennyiben a befektetni szándékozó vállalat speciális technológiai ismeretekkel rendelkezik, és ellenőrzése alatt akarja tartani őket, akkor általában a zöldmezős beruházást preferálja. Ha különleges menedzseri és vezetési tudással bír, akkor a felvásárlást választhatja. Ugyancsak a felvásárlás és egyesülés mellett dönt az a befektető, akinek kiemelt fontosságú a megcélzott ország piaca, elosztási hálózatának, szabályozási rendszerének ismerete, egy helyi márkanév, értékesítési hálózat megszerzése. Ha ezek másodlagos szempontok, akkor inkább a zöldmezős befektetés mellett határoz. A fogadó országban már leányvállalattal rendelkező befektető cég újabb beruházás esetén a felvásárlást preferálhatja a zöldmezős létesítéssel szemben, hiszen a teljesen új kapacitások megjelenése növelheti a konkurenciát, sértheti a már működő leányvállalat érdekeit. A fogadó ország piacának nagysága, regionális elosztási központtá történő kiépítésének terve ugyanakkor arra indíthatja a befektető céget, hogy zöldmezős beruházással növelje kapacitásait.

Az átalakuló gazdaságokban – különösen a nyitás kezdeti szakaszában, de számos országban még napjainkban is – a befektetési környezet általában kockázatosnak számít. Ezen belül mindkét befektetési módnak megvannak a sajátos veszélyei. Összességében a zöldmezős beruházás kockázatosabbnak tekinthető, mint a vállalatátvétel, de a felvásárlás is kockázatosabb, mint a jól működő piaccsaladásokban. Nehéz megtalálni a vonzó céget, a kapacitások nem versenyképesek, a vállalatokat túlfoglalkoztatás, pénzügyi gondok jellemzik. A kormányzat csökkentheti (és a gyakorlatban mindenhol csökkenti is) a kockázatokot és a felmerülő költségeket a befektetőknek nyújtott speciális kedvezményekkel, támogatásokkal, mentességekkel. Az olyan szabályozás, amely elszigeteli a zöldmezős beruházást a fogadó gazdaságtól, szintén mérsékelheti a befektetés kockázatait, de egyben korlátozza a befektetés lehetséges pozitív hatásait is.

Ágazatspecifikus szempontok

A zöldmezős befektetés és a felvásárlás és egyesülés közötti választásban általában az adott ágazatra jellemző növekedési kilátások, piacszerkezet, szabályozás, a verseny alakulása, a technikai jellemzők és fejlődés is szerepet játszanak. A lassabb növekedés, a gyors technikai változások, az erősödő verseny, a kihasználatlan kapacitások arra ösztönzik a vállalatokat, hogy hagyományos tevékenységükre koncentráljanak, amely a zöldmezős befektetéssel szemben inkább a felvásárlás/egyesülés melletti döntést valószínűsíti. A verseny erősödése önmagában is arra készíti a cégeket, hogy a költségek csökkentése, a párhuzamos tevékenységek megszüntetése érdekében külföldi partnert keressenek. A költségcsökkentés kényszere ugyanakkor zöldmezős beruházás melletti döntést is eredményezhet olcsóbb termelési, például alacsonyabb munkaköltségű helyszínen munkaintenzív ágazatokban, vagy ott, ahol a munkaintenzív szakasz leválasztható a teljes termelési folyamatról. Ez utóbbi általánosan jellemző az átalakuló országokban, ahogy az is, hogy bizonyos korábban hiányzó iparágak zöldmezős beruházásokkal jöttek létre.

Technológiaspecifikus szempontok

A technológiai változások elsősorban a felvásárlás és egyesülés választását ösztönzik a fejlett országok közötti működőtőke-áramlásban, és a zöldmezős befektetéseket a fejlődő, illetve az átalakuló gazdaságokban. A jelenlegi rendkívül gyors technológiai fejlődés hatására a multinacionális vállalatok, de a kisebb cégek is növelhetik méretüket

és piaci részesedésüket, erejüket, javíthatják menedzsmentjük hatékonyságát, rugalmasságát a felvásárlásokon/egyesüléseken keresztül. A magas és gyorsan növekvő K+F költségek is arra késztetik a vállalatokat, hogy a K+F területén együttműködjenek stratégiai szövetségekkel, fúziókkal. A fentiek döntően a fejlett országok vállalatait jellemzik és kevésbé relevánsak még az átalakuló országokban, de már itt is találunk erre példákat (magyar gyógyszeripar).

A technikai fejlődés indukálhat zöldmezős befektetéseket is, amikor a munkaintenzív termelési szakasz leválaszthatóvá válik a teljes termelési folyamatról, s áttelepíthető az alacsony bérköltségű régióba. Ez a beruházási forma jellemző a fejlődő országokban és az átalakuló gazdaságokban (autóipar, elektronika) is.

A fogadó ország gazdaságpolitikája és gazdasági helyzete

Jelentős szerepet játszik a befektetők zöldmezős beruházás és felvásárlás közötti választásában a fogadó ország gazdaságpolitikája és gazdasági helyzete.

A magas infláció, az elmaradott jogrendszer, vállalati és pénzügyi szektor jelentősen növeli valamennyi befektetés kockázatát, de a zöldmezős beruházások rizikója különösen nagy, ezért ebben a helyzetben a befektetők inkább a felvásárlást – ezen belül is a kisebbségi vagy éppen csak többségi tulajdonszerzést – választják.

Általános szabálynak számít, hogy a fogadó ország gazdasági recessziója – amely a vállalatok csökkenő vagyonértékével jár – vonzza a külföldi befektetőket. Szerepet játszott ez az átalakuló országokban is, de – különösen a transzformációhoz kapcsolódó általános visszaesés idején – nem az alacsony vagyonértékek gyakorolták a külföldi befektetőkre a fő vonzerőt. Sőt, a belföldi, illetve a regionális piacra orientált befektetőket rövid távon riaszthatta is a recesszió, a piac szűkülése. Az akkori működőtőke-beáramlás (például Magyarországra, Lengyelországra), amely független volt az üzleti ciklustól, azt bizonyítja, hogy a gazdasági visszaesés mint külföldi működő tőkét vonzó tényező kevésbé volt releváns ezekben az országokban. Sokkal fontosabbnak számítottak a hosszabb távú kilátások és az átalakuló gazdaságok piacának megnyitása a külföldi befektetők előtt. Jelentős szerepet játszott a működő tőke vonzásában a privatizáció, különösen ott, ahol lehetővé tették a külföldiek korlátoktól mentes tulajdonszerzését. Az átalakuló országokba beáramló felvásárlás és egyesülés típusú működő tőke döntő hányada az állami vállalatok magánosításához kapcsolódott. Segítette a működő tőke beáramlását a külföldi befektetések ösztönzése, a helyi kedvezmények, kormányzati támogatások. Ezek terelhettek a befektetéseket a felvásárlás, illetve a zöldmezős beruházás felé.

A fogadó ország kormányzatának integrációs politikája is fontos szerepet játszik a működő tőke vonzásában. A befektető szempontjából a választás a már egy integrációhoz tartozó, illetve az integráció előtt álló beruházási helyszín között egyben általában választás az alacsonyabb munkabérekkel rendelkező periféria és a felhalmozódott – agglomerációs – előnyökkel (a fogyasztók, a kapcsolódó termelők és szolgáltatók koncentrációja, fejlett infrastruktúra) bíró centrum között (*Miyake – Thomsen, 1999*). A befektetői döntés a munkaerő költségének termelékenységhez való viszonyától, a méretgazdaságosságtól és az áruk szabad mozgását gátló kereskedelmi akadályok lététől függ. Az Európai Unióval csatlakozási tárgyalásokat folytató átalakuló országokba irányuló külföldi működő tőkét, a befektetés módját jelentősen befolyásolják ezek a tényezők. Egy befektetni szándékozó vállalat akkor dönt egy átalakuló országban megvalósított felvásárlás mellett, ha meg akar jelenni, piaci pozíciókat kíván szerezni egy jövőbeli tagországban. A zöldmezős befektetést pedig akkor választja, ha a méretgazdaságosság,

a viszonylag alacsony bérek és – egy relatíve alacsony költségű termelési bázisról – a nagy integrált piachoz való hozzáférés a legfontosabb szempontja.

A különböző befektetéstípusok hatása a fogadó ország gazdaságára

A zöldmezős befektetések és a felvásárlások/egyesülések hatása a fogadó ország gazdaságára eltérő lehet.

A zöldmezős beruházások már rövid távon kapacitásbővülést, pótlólagos tőkét eredményeznek. Azonnal új munkahelyeket teremtenek, ami a magas munkanélküliséggel sújtott átalakuló országok számára rendkívül fontos, hiszen csökkenti a transzformáció társadalmi költségeit. Az új kapacitások, vállalkozások belépésének hatására a verseny azonnal nő, bár ez a hatás elmaradhat, ha az új cég teljes egészében exportra termel, vagy ha addig nem létező tevékenységet honosít meg.

A zöldmezős befektetések egyik legfontosabb következménye a befektetők tradicionális beszállítóinak betelepülése a fogadó országba. Ezért általános, hogy a zöldmezős beruházások számottevően több addicionális működő tőkét vonzanak, mint az egyesületek/felvásárlások. Ugyanakkor nehezebben jön létre hazai beszállítói hálózatuk, lassabban épülnek be a fogadó gazdaságba, tovaterjedési hatásuk – legalábbis működésük kezdeti szakaszában – csekélyebb. Ez az oka annak is, hogy bár elvileg jelentős technológiatranszfert, szervezési és menedzserismereteket honosítanak meg, ennek átjutása a fogadó ország gazdaságába sokkal vontatottabb, mint a felvásárlás/egyesülés esetén. A multinacionális vállalatok által megvalósított zöldmezős beruházások esetén az anyacégtől, a vállalatcsoport többi tagjától vagy tradicionális külföldi beszállítóktól jelentős volumenű alkatrészt, félkész terméket vásárolnak. Ez – legalábbis a befektetés első szakaszában – megterheli az importszámlán keresztül a kereskedelmi és a fizetési mérleget, valamint sokkal szorosabb marad a leányvállalat kapcsolata az anyacéggel. A fogadó országok ösztönzési rendszerükkel általában a zöldmezős befektetéseket támogatják, a hazai gazdaságra gyakorolt azonnali pozitív hatást tulajdonítva nekik. Rövid távon így a zöldmezős beruházások nettó költségvetési hatása többnyire negatív.

Felvásárlás esetén az új tulajdonos első lépése általában a vállalat átstrukturálása. Ez a cég szervezeti rendszerének, vezetési szintjeinek, termékstruktúrájának módosulásán kívül többnyire a munkahelyek csökkenésével jár. Különösen igaz ez az átalakuló országokban az állami vállalatok privatizációja során – ekkor tehát rövid távon a társadalmi költség nő, bár a tapasztalatok azt mutatták, hogy sok esetben az állami tulajdonban tartott és válságban lévő cégeknél összességében az elbocsátások jelentősebbek voltak. A *tőkeemeléssel felvásárlás*, a vállalat esetleges pénzügyi nehézségeinek rendezése pótlólagos tőkebefektetést jelent, de ez rövid távon általában csekélyebb, mint a zöldmezős beruházásokkal járó tőkeakkumuláció. A felvásárolt vállalat kapcsolatban marad hagyományos hazai beszállítóinak jelentős részével. Így egyfelől kevésbé terheli meg a kereskedelmi mérleget, másfelől már a befektetés kezdetétől sokkal szorosabb a kapcsolata a fogadó gazdasággal, gyorsabb a tovaterjedési hatása. Ugyanakkor kevesebb pótlólagos működő tőkét vonz, mint a zöldmezős beruházások. Mivel a kormányok e befektetési formához általában kevesebb támogatást nyújtanak, így költségvetési hatásuk kevésbé negatív.

A két befektetési forma fogadó gazdaságra gyakorolt hatása természetesen az átalakuló országokban is különbözik egymástól, ugyanakkor úgy véljük, hogy az eltérés ebben a régióban sokkal kisebb, mint a fejlett gazdaságokban. Állításunkat a következő fejezetben magyarországi példákkal igyekezünk igazolni.

Statisztikai közelítés

Magyarország az átalakuló országok között a zöldmezős és a privatizációhoz kapcsolódó működőtőke-beáramlást tekintve vezető helyen áll. 1999 végén a készpénzben beérkezett működő tőke állománya meghaladta a 19 milliárd dollárt, apporttal együtt pedig elérte a 20,7 milliárd dollárt. (Az adatok nem tartalmazzák a visszaforgatott jövedelmeket, de magukban foglalják a tulajdonosi hiteleket.)

1. táblázat

Külföldi működőtőke-beáramlás Magyarországon
(Millió USD)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Bankrendszeren keresztül készpénzben beáramlott működő tőke										
Beáramlás	311	1 459	1 471	2 339	1 147	4 453	2 275	2 173	2 037	1 944
Állomány	569	2 107	3 424	5 576	7 087	12 829	14 961	16 086	18 517	19 276
Apport										
Beáramlás	589	155	170	142	173	117	57	22	11	6

Forrás: Magyar Nemzeti Bank, Gazdasági Minisztérium.

Vizsgálatunk során nem álltak rendelkezésünkre statisztikai adatok arról, hogy az összes működőtőke-beáramlásból mennyi lehetett a zöldmezős beruházás. Részarányát, ennek felső, illetve alsó határát ezért különböző módszerekkel becsültük.

Magyarországon a működőtőke-befektetések jelentős hányada a privatizációhoz kapcsolódott. A magánosítás kezdetétől a készpénzes eladások túlsúlyban voltak az egyéb privatizációs módszerekhez képest. Ez tűnt ugyanis a legjobb módszernek egyfelől a stratégiai befektetők vonzására, másfelől a magas adósságállomány viszonylag rövid idő alatti csökkentésére. A készpénzben beérkezett teljes működőtőke-állomány és a devizában jelentkező privatizációs bevétel összevetése alapján a zöldmezős befektetések felső határát becsülhetjük. Az ÁPV Rt. adatai szerint 1990 és 1999 között a privatizációhoz kapcsolódó működő tőke 12,6 milliárd dollárt tett ki. A Magyar Nemzeti Bank kimutatása alapján a működő tőke állománya 19,3 milliárd dollárra rúgott 1999 végén. Ennek alapján a teljes, nem a privatizációhoz kapcsolódó működőtőke-beáramlás az összes befektetés 34 százaléka.

A Privatizációs Kutató Intézet vizsgálata szerint 1996 végén a magyarországi zöldmezős beruházások értéke 3,8 milliárd dollárt tett ki, amely a teljes működőtőke-beáramlás 22 százaléka (*Greenfield investments in Hungary, idézi: Ministry of Industry, Trade and Tourism. 1997*) Az ITDH adatai alapján 1998-ban a zöldmezős befektetések értéke elérte a 450 millió dollárt (Japán egyedül 200 millió dollárt ruházott be ebben az évben). Ez a folyamat minden bizonnyal 1999-ben is folytatódott többek között a Nokia, a Temic, a Shinwa beruházásaival. Ebben a megközelítésben hozzávetőleg egynegyedes arányra becsülhetjük a zöldmezős befektetéseket az összes működőtőke-beáramlásból.

A két becslés alapján tehát összességében azt mondhatjuk, hogy 1990 és 1999 között a zöldmezős befektetések hozzávetőleg a teljes működőtőke-beáramlás egynegyede és egyharmada között lehettek. (Ettől feltehetően eltérő eredményt hozna, ha a visszaforgatott jövedelmeket is figyelembe tudnánk venni, amelyek mindkét beáramlási formához köthetnek.)

A magyarországi zöldmezős beruházások szektorális, földrajzi és befektető országok szerinti megoszlásának adatai is hiányoznak. A Privatizációs Kutató Intézet már idézett és 1997-ben publikált tanulmánya szerint a hazai zöldmezős befektetéseket a privatizációhoz kapcsolódó beruházásoknál jóval nagyobb szektorális és földrajzi koncentráció jellemzi. Ez akkor igaz, ha csak a kilencvenes évek első felében befektető multinacionális feldolgozóipari cégeket vesszük figyelembe. Ezen zöldmezős beruházások által megcélzott fő szektorok az autógyártás, az elektronika és az egyéb gépipari ágazatok voltak, a befektetések megvalósulásának helyszíne pedig döntően a nyugati, határ menti országrész, illetve Budapest környéke. Az elmúlt években az ezekben a körzetekben jelentkező munkaerőhiány azonban ráirányította a zöldmezős befektetők figyelmét az autópálya-építések miatt könnyebben elérhetővé vált keleti országrészre is. (A szolgáltatási szektorban megvalósult zöldmezős befektetésekről egyáltalán nem állnak rendelkezésre adatok.)

Három ország – az Egyesült Államok, Németország és Japán – a vezető zöldmezős beruházók. Tíz multinacionális vállalat befektetési tettei tették ki 1996-ig az összes zöldmezős beruházás felét. Azóta a zöldmezős befektetők száma gyorsan nőtt, és az utóbbi egy-két évben a befektetésnek ez a formája vált dominánssá.

Zöldmezős beruházások és a vámszabad területek

A zöldmezős beruházásoknak az összes működőke-beáramlásban belüli regionális összehasonlításban szokatlanul magas, 30 százalékos körüli aránya véleményünk szerint jelentős részben a vámszabad területi befektetés lehetőségének köszönhető. Úgy véljük továbbá, hogy a magyarországi zöldmezős beruházások gazdaságra gyakorolt hatásukat, tevékenységi jellemzőiket tekintve jól közelíthetők a vámszabad területen működő vállalkozásokon keresztül.

Az 1999 végén regisztrált, 116 engedéllyel rendelkező vámszabad terület közül becslésünk szerint 70-75 jöhetett létre külföldi befektetők zöldmezős beruházásával (a külföldi tőke aránya ebben a körben meghaladja a 90 százalékos). Másfelől: empirikus vizsgálataink során gyakorlatilag nem találgattunk olyan, a magyar gazdaságban a növekedés, az export szempontjából jelentős szerepet játszó külföldi feldolgozóipari zöldmezős beruházással, amely nem vámszabad területen jött létre. A vámszabad területekre vonatkozó empirikus vizsgálataink további fontos következtetése volt, hogy számos esetben nagyon nehéz a zöldmezős beruházás és a privatizációs átvétel közötti különbségtétel. A külföldiek tulajdonába privatizáció útján jutó vállalatokban megvalósuló fejlesztések ugyanis számos esetben – különösen a vámszabad területeken működő cégeknél – zöldmezős beruházásként értelmezhetőek. A telephelyeket az átvétel után a legtöbb esetben teljesen át kellett alakítani: a felújítás, a bontások utáni új csarnokok építése, új gyártósorok betelepítése alapvetően átalakította a korábbi termelési szerkezetet, és jelentősen bővítette a termelést. Ezeket az összefüggéseket mutatjuk be konkrét vállalati eseteken keresztül az *1. és a 2. keretes részben*.

1.

Knorr-Bremse: vegyes vállalat, privatizáció, a termelés teljes körű átalakítása

A német Knorr-Bremse vállalat a nyolcvanas évek második felében hozott létre vegyes vállalatot a MOGÜRT Külkereskedelmi Vállalattal és a Szerszámgépipari Művek kecskeméti gyáregységével. A vállalat a KGST-be szállított autóbuszokhoz és teherautókhoz gyártott fékrendszereket: a Knorr-Bremse ezen a módon kívánt bejutni elsősorban a szovjet piacra. A KGST megszűnésével a nagy piac is megszűnt.

A Knorr-Bremse a kilencvenes évek elején változtatott stratégiáján, kivásárolta a többi tulajdonos tulajdoni hányadát és megvásárolta a kecskeméti SZIM gyáregységet. A telephelyen megkezdte saját fékrendszereinek gyártását az anyavállalat számára, ahol a terméket komplettírozták és a világ nagy közútjármű-gyártóinak szállították. A gyökeresen új minőségű és mennyiségű termelés beindításához a német cég 1994-től hatalmas beruházásba kezdett. A korábbi, KGST-piacra kialakított kapacitásokat teljesen megszüntette, átalakította az addigi üzemcsarnokokat, illetve újakat épített. Németországból teljes gyártósorokat, új technológiát, minőség-biztosítási rendszert telepített Kecskemétre. A beruházás vám- és áfaterheinek elkerülésére vámszabad területi céggé vált. Az 1994-es 1 milliárd forintos termelési értéke 1998-ra 5 milliárd forintra emelkedett, a foglalkoztatottak száma Kecskeméten megkétszereződött. A cég Budapesten is vásárolt egy gyártócsarnokot, amelyet szintén újjáépített és 800 millió forintos beruházással ide telepítette a szelepgyártó-profil európai K+F bázisát.

2.

Nokia: másodlagos privatizáció utáni profilváltás és fejlesztés

Az 1978-ban hadiipari üzemként létrehozott, a szovjet és a közel-keleti piacra mikroelektronikai eszközöket gyártó Mechlabor nevű pécsi cég 1989-ben csődbe jutott, s a felszámolási eljárás során 1991-ben vásárolta meg a Hantarex nevű olasz vállalat. A cég monitorokat kezdett gyártani az Olivettinek és a Compaqnak Olaszországból áttelepített, meglehetősen elavult technológiával. Az olasz anyavállalat közben csődbe jutott, s árulni kezdte a kiürített pécsi leányvállalatot. 1995-ben a céget – valójában szinte csak a telephelyet – 10,6 millió dollárért megvásárolta a Nokia, majd a tervezett jelentős termelőeszköz-beruházásokra és a tevékenység jellegére (importból export) tekintettel megkérte a vámszabad területi engedélyt. Az 1995 és 1999 között végrehajtott beruházások összértéke mintegy 30 millió dollárt tett ki. Ennek során folyamatosan gyártósorokat telepítettek Pécsre (a gyártósorok száma az 1997-es 14-ről 1999 végére 28-ra nőtt), hatalmas új raktárbázist építettek, új minőségbiztosítási rendszert honosítottak meg. A foglalkoztatottak száma a kezdeti 750-ről 1999-re 1830-ra emelkedett. (2000-ben újabb tulajdonosváltás történt a cégnél: a sikeres telephelyet – a globális stratégia megváltozása, vagyis a monitorágazat megszüntetése következtében – a Nokia eladta az ugyancsak finn székhelyű Elqotec-nek.)

Az 1982-ben bevezetett ipari vámszabad területi szabályozás célja pontosan az exportorientált, teljesen új, fejlett technológiát, technikát meghonosító külföldi befektetések Magyarországra vonzása volt. Nemzetközi példát jelentettek a fejlődő országok exportfejlesztő zónái, Írország és az Egyesült Államok vámszabad területei. Ugyanakkor cél volt az is, hogy a vámszabad területen működő vállalatok ne szigetelődjenek el a magyar gazdaságtól, ne enklávékként működjenek – ahogy számos fejlődő ország példája mutatta –, hanem lehetőség szerint kapcsolódjanak a hazai gazdasághoz. A magyarországi ipari vámszabad területek szabályozása éppen a fenti okokból a világgazdaságban szinte egyedülálló. Magyarországon nincsenek az állam által kijelölt, elkülönített vámszabad területek, különleges zónák, hanem minden vállalat, amennyiben teljesíti a szükséges feltételeket (importból exportra termel, legalább 2000 m²-es területet hoz létre, azt megfelelően elkeríti, biztosítja a megfelelő vámellenőrzést és megfizeti a vámbiztosítékot), az ország tetszőleges helyén létrehozhatja a saját vámszabad területét. (Egy vállalatnak több vámszabad területe is lehet.) A vámszabad területek a vámterület elkülönített részei, amelyek a vám-, deviza- és a külkereskedelmi rendelkezések szempontjából külföldnek minősülnek. Az ebben a formában működő vállalatok folyó importja és termelőeszköz-behozatala is mentesül a vám- és a forgalmi adó megfizetése alól. A jelentős

új kapacitásokat kiépítő, nagy értékű termelőeszközöket betelepítő, elsősorban import anyagokból exportra termelő vállalatoknak kézen fekvő volt a vámszabad területi beruházás. A nyolcvanas évek végén, a kilencvenes évek elején Magyarországon magas volt a vámszint, jelentős illetékek, adók terhelték a behozatalt. Később a vámszint ugyan csökkent, de 1995-ben a stabilizációs csomag részeként bevezették a vámpótlékot, 1996-ban pedig vámkötelessé vált az apport. Ettől az időtől tehát csak a vámszabad területekre kerülhetnek be a beruházási javak vám- és áfamentesen. A nagy értékű beruházások esetén jelentős költséget jelentett volna a vám- és az áfa megfizetése, továbbá a magyar befektetések versenyhátrányban lettek volna az EU-beli beruházásokkal szemben, hiszen az EU-n belül vámentesen vásárolhatók a beruházási javak is. Napjainkban a vámszabad területi befektetések népszerűségéhez, a vámterhek jelentős csökkenése idején is hozzájárul egyfelől az, hogy a vámszabad területi működés speciális szabályozása szerint vámbelföldi cégtől csak engedéllyel és bizonyos korlátok között vásárolhat a vámszabad területi társaság vám- és áfamentesen. Így a már vámszabad területen működő multinacionális cégek beszállítói is vámszabad területre települnek. Másfelől az árfolyamkockázat kiküszöbölése is fontos szempont, hiszen a vámszabad területi cégek könyvelésüket külföldi pénznemben vezethetik.

A ZÖLDMEZŐS BERUHÁZÁSOK HATÁSA A MAGYAR GAZDASÁGRA

Miután a zöldmezős beruházásokra vonatkozóan – mint korábban már szó volt róla – nem rendelkezünk statisztikai adatokkal, az alábbiakban a magyar gazdaságban betöltött szerepüket, a gazdasági fejlődésre gyakorolt hatásukat a vámszabad területekre vonatkozó számokkal, illetve eset- és szektorális tanulmányokkal közelítjük

Zöldmezős beruházások és külkereskedelem

A vámszabad területi társaságok – és feltételezésünk szerint egyúttal a zöldmezős befektetések – tevékenységének köszönhetően a kilencvenes évek második felében rendkívül gyors növekedésnek indult a magyar export, jelentősen átalakult regionális és áruszerkezete. 1999 végén a vámszabad területek adták a magyar export 43, az import 30,6 százalékát. (Lásd a 2. táblázatot.)

2. táblázat

A vámszabad területek részaránya a magyar külkereskedelemben (Százalékban)

	1996	1997	1998	1999
Kivitel	18,1	26,6	36,0	43,0
Behozatal	13,9	19,8	25,2	30,6

Forrás: Gazdasági Minisztérium.

A kilencvenes évek első felében, működésük első szakaszában – amikor a kapacitások kiépítése jelentős importvonzattal járt, a termelés pedig még nem vagy csak kis volumenben indult be – a vámszabad területek minden bizonnyal jelentősen rontották a külkereskedelem egyenlegét. Ebben az időszakban, sőt minden bizonnyal kicsit tovább is – 1996-ig – a statisztikai megfigyelés még nem terjedt ki rájuk. 1996-tól a vámszabad

területek külkereskedelmére vonatkozó adatgyűjtés exportjuk és importjuk rendkívül erőteljes növekedését regisztrálta. 1997-ben kivitelük 77, 1998-ban 64,3, 1999-ben pedig 30 százalékkal nőtt, ugyanebben az időszakban behozataluk rendre 66,3, 54 és 32,3 százalékkal emelkedett. A közvetlenül a vámszabad területeknél kimutatott külkereskedelmi aktívum 1996 és 1999 között látványosan emelkedett (lásd a 3. táblázatot). E jelentős növekedés mögött négy tényezőt valószínűsítünk. Egyfelől a zöldmezős beruházások első hullámának lefutása, a termelés beindulása természetes módon hozta magával a pozitív külkereskedelmi egyenleget, hiszen a vámszabad területek definíciószerűen (importból exportra gyártanak) aktívumtermelők. Másfelől az empirikus vizsgálatok azt mutatták, hogy a legnagyobb exportáló cégeknél az elmúlt években nőtt a hazai hozzáadott érték (például autó-összeszerelés helyett motorgyártás). További ok lehet, hogy a vámszabad területi cégek vásárlásaik egy részét vámbelföldi cégeken keresztül bonyolítják, így e behozatal a számbavétel azon során jelentkezik, míg a kivitel a vámszabad területi vállalatok exportját növeli. Végül feltételezzük, hogy az Európában legkedvezőbbek közé tartozó magyar adózási szabályok miatt a vámszabad területi cégek transzferárakon keresztül Magyarországon mutatják ki nyereségük egy részét. (Ezt az állítást szemlélteti például, hogy a kimutatások szerint az Audi teljes nyereségének 80 százaléka 1999-ben Magyarországon keletkezett.)

3. táblázat

A külkereskedelmi mérleg egyenlege
(Millió USD)

	1996	1997	1998	1999
Vámterületi egyenleg	- 2758	- 2966	- 4503	- 5188
Vámszabad területi egyenleg	+ 318	+ 832	+ 1802	+ 2192
Teljes külkereskedelmi egyenleg	- 2440	- 2134	- 2701	- 2996

Forrás: Gazdasági Minisztérium.

A gépek, gépi berendezések exportjának kilencvenes évek második felében évről évre látható rendkívül gyors emelkedése – 1997-ben 51, 1998-ban 38,8, 1999-ben 19,8 százalékkal –, összes exporton belüli részarányának jelentős növekedése – 1996-ban 36,3 százalék, 1999-ben 57,2 százalék – mögött a vámszabad területek állnak (lásd a 4. táblázatot). Ezt igazolja a következő számsor: 1996-ban az összes gépipari export 43, 1997-ben 54, 1998-ban 64, 1999-ben pedig 70 százaléka a vámszabad területekről származott.

4. táblázat

A magyar export szerkezetének változása 1995 és 1999 között

Árufőcsoport	1996	1997	1998	1999
Élelmiszerek, ital, dohány	15,2	12,9	10,5	8,0
Nyersanyagok	4,4	3,8	2,9	2,5
Energiahordozók	3,3	2,7	1,9	1,6
Feldolgozott termékek	40,8	35,5	32,7	30,7
Gépek, gépi berendezések	36,3	45,1	52,0	57,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Gazdasági Minisztérium.

A vámszabad területi zöldmezős vállalatok magyar kivitelben betöltött szerepe egyértelműen kiderül az 5. táblázatból. 1999-ben az első tíz magyar exportőr vállalatból/vállalatcsoportból hét vámszabad területen zöldmezős beruházással jött létre. Az első négy exportőr mindegyike zöldmezős vállalat – ipari vámszabad területen.

5. táblázat

Az első tíz exportáló vállalat rangsora 1999-ben

A vállalat neve	Külföldi részvétellel működik-e?	Vámszabad területen működik-e?
Audi Hungária Motor Kft.	Igen (zöldmezős)	Igen
IBM Storage Products Kft.	Igen (zöldmezős)	Igen
Philips Végszerelő Központ Magyarország Kft.	Igen (zöldmezős)	Igen
Opel Magyarország Járműgyártó Kft.	Igen (zöldmezős)	Igen
Videoton Holding Rt.	Nem	Részben
Zollner Elektronika Vác Kft.	Igen (zöldmezős)	Igen
GE Lighting Tungstram Rt.	Igen (privatizáció)	Nem
Philips Components Kft.	Igen (zöldmezős)	Igen
Flextronics International Kft.	Igen (zöldmezős)	Igen
MOL Rt.	Igen (tőzsde)	Nem

Forrás: Gazdasági Minisztérium adatai alapján saját összeállítás.

Ugyancsak a vámszabad területi zöldmezős beruházások magyar exportbeli domináns szerepét mutatja, hogy 1998-ban az első tíz exporttermékből – amely a teljes kivitel 30 százalékát adta – kilenc zöldmezős működőtöke-beruházás eredménye, nyolc egészen, a további kettő pedig részben vámszabad területről származik. Az első tíz kiviteli cikkből kilenc a gépek, gépi berendezések árucsoportba tartozik (lásd a 6. táblázatot).

6. táblázat

Az első tíz magyar exporttermék 1998-ban

SITC	Termék	Az export értéke (Ezer USD)	Az összes exporton belüli aránya (%)	Az exportáló vállalat külföldi részvétellel működik-e?	Zöldmezős beruházás-e?	Vámszabad területen működik-e?
71322	Belső égésű dugattyús motor	2 104 555	9,2	Igen	Igen	Igen
7527	Számítógép tárolóegysége	1 235 681	5,4	Igen	Igen	Igen
75997	Automatikus adatfeldolgozó berendezés és egységei	678 844	3,0	Részben	Részben	Igen
76381	Videofelvevő és lejátszó berendezés	659 870	2,9	Igen	Igen	Igen
7812	Személygépkocsi	546 868	2,4	Igen	Igen	Részben
7526	Input vagy output egységek	492 241	2,1	Részben	Igen	Igen
7611	Televízió készülék	330 276	1,4	Igen	Igen	Részben
71323	Kompressziós gyújtású belső égésű motor	300 416	1,3	Igen	Igen	Igen
77314	Egyéb elektromos vezetők	246 652	1,1	Igen	Igen	Igen
82119	Gépkocsiülékek részegységei	246 337	1,1	Igen	Igen	Igen

Forrás: OECD-adatok alapján saját összeállítás.

Zöldmezős beruházások és technológiatranszfer

A külföldi működőtőke-beáramlás, ezen belül a zöldmezős befektetések technológiai hatását a legnehezebb mérni. Magyarország esetében erre vonatkozó adatok, elemzések nincsenek. Néhány tanulmány a külföldi tőkével működő vállalatok K+F gyakorlatát vizsgálta, és megállapította, hogy a külföldi tulajdonban lévő cégek intenzívebb K+F tevékenységet folytatnak, és K+F kiadásaik sokkal gyorsabban nőnek, mint a belföldi tulajdonban lévőké (*Inzelt, 1998, Szalavetz, 1999*).

A zöldmezős működőtőke-befektetések magyarországi technológiatranszfer hatása nem dokumentált. Indirekt módon megközelíthetjük a kérdést az első tíz magyar exporttermék struktúráváltásának vizsgálatán keresztül (lásd a 7. táblázatot). 1998-ban az első tíz exportcikkből négy az OECD klasszifikációja szerinti „high tech” kategóriába tartozott, az összes export 13,4 százalékát adva. 1992-ben még egyiküket sem találhatuk az első tíz magyar exportcikk listáján. Valamennyi terméket vámszabad területen működő vállalatok gyártják, és a kapacitások gyakorlatilag zöldmezős beruházással jöttek létre. (Ebbe a kategóriába beleértjük ebben az esetben a Videotont is.)

7. táblázat

High tech termékek az első tíz magyar exportcikk között 1998-ban

SITC	Termék	High-tech termék?	Részaránya a kivitelben 1992-ben	Részaránya a kivitelben 1998-ban
71322	Belső égésű dugattyús motor	Nem	0,0	9,2
7527	Számítógép tárolóegysége	Igen	0,0	5,4
75997	Automatikus adatfeldolgozó berendezés és egységei	Igen	0,1	3,0
76381	Videofelvevő és lejátszó berendezés	Igen	0,1	2,9
7812	Személygépkocsi	Nem	0,2	2,4
7526	Input vagy output egységek	Igen	0,0	2,1
7611	Televízió készülék	Nem	0,2	1,4
71323	Kompressziós gyújtású belső égésű motor	Nem	0,1	1,3
77314	Egyéb elektromos vezetők	Nem	0,4	1,1
82119	Gépkocsiülések részegységei	Nem	0,1	1,1

Forrás: OECD FTS adatbázis alapján saját számítás.

A teljes exportot tekintve a high tech termékek részaránya gyorsan nőtt a kilencvenes évek második felében: 1992-ben e cikkek aránya (SITC bontásban) 3 százalékot tett ki, a high tech ágazatok részesedése pedig a feldolgozóipari kivitelben. (ISIC bontásban) 7 százalékra rúgott, 1998-ban ugyanezek az arányok már 16 és 23 százalékot mutattak. (A 16 százalékos arány – összevetve az első tíz exportterméken belüli négy high tech cikk 13,4 százalékos részesedésével – jelzi, hogy a high tech export néhány termékre koncentrálódik.)

Vállalati interjúkból tudjuk, hogy a high tech termékek egy része egyszerű összeszerelő tevékenység eredménye, amelyekben a hazai hozzáadott érték csupán az olcsó munkaerő. Másfelől ugyanakkor lassan kirajzolódik egy kedvező tendencia is: az utóbbi években számos multinacionális vállalat telepített Magyarországra K+F kapacitásokat (például az Audi, a Nokia, a General Electric, a Knorr-Bremse, az ABB, az Ericsson), ami jelzi, hogy

az összeszerelés mellett meghonosodóban van a magasabb hozzáadott értékű high tech termelés is.

A zöldmezős beruházások kapcsolódása a hazai gazdasághoz

A nemzetközi szakirodalomban és hazai elemzésekben is gyakran felmerül, hogy a külföldi tőke jelentős szerepe a GDP termelésében, az exportban, a kivitel erőteljes koncentrációja sebezhetővé, kiszolgáltatottá teszi a fogadó ország gazdaságát, a külföldi tulajdonú vállalatok enklávékként működnek, s gyorsan kivonulhatnak az adott országból. A hazai gazdaságra gyakorolt hatás, a kiszolgáltatottság és sebezhetőség jelentős mértékben a külföldi vállalatok hazai gazdasághoz való kapcsolódásától függ.

A külföldi működőtőke-beruházás típusa szerint – a nemzetközi tapasztalatokhoz hasonlóan – Magyarországon is különbség volt a hazai hozzáadott érték nagyságában és a belföldi beszállítók összes inputon belüli részesedésében (Sass, 1996). A privatizált vállalatok általában az átszervezés után is megtartották eredeti hazai beszállítóiknak jelentős hányadát, különösen, ha termékeikkel elsősorban a belföldi piacot célozták meg (például élelmiszeripar). A zöldmezős beruházásoknál ugyanakkor jelentős idő telhet el, amíg a hazai beszállítók hálózatát kiépítik. A beszállítói háttér létrehozása első megközelítésben függ a befektető származási országától, szektorális hovatartozásától, s attól, hogy vámszabad területen fektetett-e be.

A távol-keleti és az USA-beli befektetők, amennyiben az EU vagy a CEFTA piacára igyekeznek betörni, a kumulációs szabályok miatt törekszenek a magasabb hazai beszállítói arány elérésére. A vámszabad területen beruházók ugyanakkor a speciális szabályozás miatt kevésbé érdekelték a hazai beszállítói hálózat kiépítésében. Mégis, az 1997-es 15 százalékról 1998-ra 21 százalékra nőtt e területen is a hazai hozzáadott érték, elsősorban a hagyományos külföldi beszállítók Magyarországra települése következtében, de 2500–3000 hazai tulajdonban lévő kis- és közepes vállalat is kapcsolódni tudott a vámszabad területekhez. E társaságok túlnyomórészt csomagolóanyagokat, raklapokat, segédanyagokat vásárolnak a belföldi cégektől.

A világ gazdaságban szektorálisan általában az autóipar, az elektronika, az élelmiszeripar és a vegyipar épít a hazai beszállítókra. Magyarország esetében is magasabb a hazai beszállítói részarány a vegyiparban (gyógyszeriparban) és az élelmiszeriparban, ahol a külföldi tőke elsősorban a privatizációhoz kapcsolódva jutott tulajdonosi szerephez és a hazai, valamint a regionális piacot célozta meg. A magyarországi autóipari és elektronikai zöldmezős beruházók azonban csak lassan építik ki hazai beszállítói hálózatukat. Ezt szemléltetjük a 3. keretes írásban.

3.

A négy autógyár hazai beszállítói

A Magyarországon zöldmezős beruházással megtelepedett autógyártóknak jelenleg 250 hazai vállalat szállít részegységeket és alkatrészeket. E szám értékelésénél figyelembe kell venni, hogy a négy vállalatból ma három, eredetileg pedig mind a négy vámszabad területen működött, s így kevésbé képesek és hajlandók vámszabad területen kívüli hazai beszállítók alkalmazására.

A magyarországi telephelyű alvállalkozók részaránya a cégek teljes inputján belül nagyon különböző.

Az egyik szélsőséget az Opel és az Audi jelenti, ahol a hazai beszállítói részarány 5 százalék alatt van.

A másik szélsőség a Suzuki. E cég belföldi beszállítói hálózata a legkiterjedtebb, több mint 40 alvállalkozóval és 53 százalékos hazai hozzáadott értékkel. (A vállalat éppen ezért szüntette meg vámszabad területi státusát, mert az erre vonat-

kozó szabályozás már gátolta a belföldi beszerzéseket.) A Suzuki szerepe közvetve még nagyobb a belföldi alvállalkozói háttér megteremtésében. Beszállítókat segítő programjának eredményeképpen alvállalkozói más autógyárak szállítói is lehetnek; például a Kunplast a Suzukin kívül ellátja a Fordot, a BMW-t és az Opelt is.

A Ford a két szélső eset között foglal helyet: a hazai szállítók részaránya 20 százalék körüli.

Három autógyár esetében a hazai szállítói arány az elmúlt években emelkedett: három évvel ezelőtt az Audinál 1 százalék alatt, a Fordnál 8 százalék körül, a Suzukinál 30 százalékos volt ez a mutató. Az Opel esetében viszont némileg – 8-ról 5 százalékra – csökkent a hazai szállítók szerepe, amely feltehetően a tevékenységi struktúra átalakulásával (autó-összeszerelés helyett motor- és sebességváltó-gyártás) függ össze.

A hazai szállítók egy – kisebb – része magyar tulajdonban lévő cég, a többség azonban olyan külföldi vállalat, amely zöldmezős beruházással vagy privatizációs vállalatátvétellel követte az autógyártót Magyarországra. Az Audi után települt Magyarországra például a VAW (alumínium autoalkatrészek), a Lear Seating Co. (ülések) és a Peguiform (műanyag autoalkatrészek) első vonalbeli szállító. Ezekhez kapcsolódhatnak másod-, harmadvonalbeli szállítókként a magyar vállalatok.

(Forrás: OECD, 2000.)

Az autóiipari példákból is látszik, hogy a befektetés módján (zöldmezős beruházás vagy privatizációs átvétel), a beruházó szektorális és nemzetiségi hovatartozásán kívül a követett vállalati stratégia és a termék jellege is befolyásolja a leányvállalat hazai beszállítók alkalmazására vonatkozó döntését. Ezt kívánjuk szemléltetni a *4. keretes írásban*, amely két olyan vámszabad területen működő vállalatot ír le, amely erőteljesen törekszik a hazai beszállítói háttér kiépítésére. Véleményünk szerint mindkét vállalat mai működési formájában zöldmezős befektetésnek tekinthető. (A Knorr-Bremse beruházásának folyamatát az *1. keretes írásban* mutattuk be.)

4.

Széles hazai bedolgozói hálózat: a Benetton és a Knorr-Bremse esete

A Benetton viszonylag fiatal, a hatvanas évek közepén négy olasz testvér által alapított cég, amely ruházati ipari kisvállalatból nőtte ki magát mára számos profillal rendelkező – de továbbra is családi tulajdonban és vezetés alatt álló – multinacionális nagyvállalattá. Hat divízióval rendelkezik (pamut, gyapjú, konfekció, felöltő, ing, sportszerek), érdekelt továbbá autópálya-büfék üzemeltetésében, mobiltelefon-gyártásban, autóversenyezésben, repülőtársaságban. Termelőüzeme van Olaszországon kívül Tunéziában, Spanyolországban, Hongkongban. Kereskedelmi leányvállalata 120 országban működik. A cég sikereit sajátos termelési és értékesítési szerkezetének, filozófiájának köszönheti. A Benetton alapításától külső bedolgozókkal, kis varrodákkal dolgoztat bérmunkában: ő szállítja az anyagot, a kellékeket, a szabásmintát, majd a készterméket franchise rendszerű bolthálózatán keresztül értékesíti. A Benetton évek óta bérmunkáztatott szabolcsi és hajdú-bihari varrodákkal is. Miután elégedett volt munkájukkal, s a költségcsökkentés az olasz cég számára is folyamatos kényszer, ezért magyarországi beruházásról döntöttek. A nagyállói helyszín mellett szót a bérmunkapartnerek közelségén kívül az, hogy itt kedvező áron hozzá tudtak jutni az évekkel korábban csődbe jutott posztógyár csarnokához. Ezt az 1500 m²-es csarnokot felújították, betelepítették a gépsorokat, majd a sikeres próbagyártás után elkezdtek egy 6000 m²-es új csarnok építését és a ruházati termékek mellett új profilként hozzáfogtak a görkorcsolyacipő gyártásához. Az olasz Benetton-csoport magyarországi leányvállalata a többi hazai vámszabad területi cégnél

sokkal inkább épít a hazai beszállítókra, alvállalkozókra. Ez következik egész üzleti filozófiájából, szervezeti rendszeréből. 1999 nyarán 20 magyar varrodával dolgoztattak, és folyamatosan keresték a további magyar beszállítókat, bérmunkásokat. A Benetton 1 éves bérmunka-szerződéseket köt a varrodákkal, és technikusaival betanítja az ott dolgozókat. Ennek fejében elvárja, hogy a kis üzemek csak neki dolgozzanak. Az olasz cég folyamatosan növelni kívánja a magyar hozzáadott értéket. A csomagolóanyagok szállítóját már megtalálták (TVK), s keresik az alapanyaggyártókat (szövet, pamut) és a görkorsolyacipőhöz szükséges granulátum előállítóit. A vállalkozás ma még kezdeti szakaszában tart, most folyik a tapasztalatok szerzése. Ha ezek kedvezőek lesznek, akkor a nagyállói Benetton lehet a Benetton-csoport kelet-európai termelési, logisztikai és kereskedelmi központja. Egy ilyen irányú fejlődésnek gátja lesz a vámszabad területi működés, a vállalat már megkérte a Magyarországról történő vásárlásra jogosító engedélyt.

A Knorr-Bremse kapcsolata a hazai beszállítókkal sajátos hullámzást mutat. A kecskeméti SZIM-mel és a Mogürttel létrehozott vegyes vállalat – a KGST-piacokra történő szállítás idején – természetesen a korábbi hagyományos hazai beszállítókkal dolgoztatott. A keleti piacok összeomlása, a vegyes vállalat kivásárlása, majd az 1994-től megvalósított teljes átstrukturálás után viszont a német anyavállalat beszállítói léptek a helyükbe. A cég stratégiájában ugyanakkor szerepelt ezek kiváltása magyar és kelet-európai alvállalkozókkal, elsősorban a költségek csökkentésének érdekében. 1994-ben vásárlásaiban 18 százalékot tett ki a hazai beszállítók részaránya, 1998-ra ez az arány 50 százalékra emelkedett (ebben a magyaron kívül kelet-európai beszállítók is találhatók).

Mindkét vállalatnak a magas hazai beszállítói arány miatt ma már gondot okoz a vámszabad területi státus.

Empirikus vizsgálataink során felfigyeltünk arra, hogy a magyar beszállítók kapcsolódása, a zöldmezős beruházások, vámszabad területek erőteljesebb integrálódása a hazai gazdaságba nem feltétlenül jelenti különböző alkatrészek és részegységek növekvő beszállítását a helyi telephelyre. A vámszabad területi vállalatokhoz a magyar cégek jelenleg elsősorban szolgáltatások nyújtásán keresztül kapcsolódnak. Általános, hogy magyar tervezőiroda készíti a beruházásokhoz kapcsolódó építési terveket, hazai a kivitelező is. A cég működése során magyar reklámirodát alkalmaz, magyar cég üzemelteti az üzemi konyhát, a karbantartást, helyi vállalkozót bíznak meg az őrző-védő, a szállítmányozási, környezetvédelmi feladatokkal, a kertészettel. A „beszállítást”, a „tovaterjedő hatást” tehát véleményünk szerint a mai általános értelmezésnél sokkal szélesebben kellene megfogalmazni.

Zöldmezős beruházások és a további működőtőke-vonzás

Bár a zöldmezős beruházók nem rendelkeznek a fogadó országban kiépített beszállítói hálózattal, így – legalábbis működésük első szakaszában – alacsony szintű a hazai gazdasággal a kapcsolatuk, kicsi a befektetés tovaterjedési hatása, ez a sajátosságuk ugyanakkor jelentős további működőtőke-vonzó tényező a fogadó ország számára. Magyarország esetében ez a hatás is a vámszabad területek példáján követhető leginkább nyomon. Az 1997 és 1999 közötti új vámszabad területet alapítók legnépesebb csoportját a már évek óta hazánkban termelő autóiipari, elektronikai, számítástechnikai multinacionális vállalatokat követő beszállítók alkották. Ennek nyomán az elmúlt években Magyarországon egyre erősödő iparágga nőtte ki magát a jármű- és számítástechnikai alkatrészgyártás. Az elmúlt három évben betelepült az elsövnalas autóiipari beszállító nagyvállalatok jelentős csoportja (például a Denso, a Lear Corp., az SCI, a Delphi Packard) és néhány kisebb-közepes cég (a LUK Savaria, a Hammerstein, a Dialog, az LKH Leoni). Ugyancsak Magyarországra települtek az elektronikai, számítástechnikai beszállítók.

A Nokia monitorgyárát követte a finn Trafocomp, a Segerström és Svensson, az Elcoteq és az Ensto. A két előbbi alapvetően a Nokia alkatrészellátásában vesz részt, s együttműködésük annyira szoros, hogy a finn multinacionális vállalat velük együtt települt Pécsre. A másik kettő is rövid időn belül követte őt, bár e cégek nem kizárólag a Nokiának szállítanak. (2000 tavaszán a Nokia tehát egyik beszállítójának adta el monitorgyárát.) Hasonló volt a motivációja a belga Punch Kft.-nek, amely a Philipsnek szállít monitorházakat – a cég a székesfehérvári Philips mellé települt, de ellátja a szombathelyi Philips gyárat is –, és a koreai Daidong Hungária Kft.-nek, amely a gödöllői Sonynak szállít Hatvanból paneleket, műanyag termékeket. A „beszállító beszállítója”, az ugyancsak hatvani LKH Leoni, amely kábelekkal látja el a gödöllői United Technologies-t (új nevén Lear Corp.). A multinacionális vállalatok után települt Sárvárra a háttéripari ki-szolgáló, műanyag csomagolóanyagokat gyártó Kurt Hirsch.

A beszállítókra általánosan jellemző, hogy maguk is zöldmezős beruházók, igyekeznek a fő partner mellett vagy közelében telephelyet találni, a just in time rendszer ugyanis elengedhetetlenné teszi a kis távolságot, a jó közlekedési lehetőségeket. A beszállítókra többnyire jellemző továbbá, hogy a magyarországi cégeken kívül máshová – elsősorban az ugyancsak könnyen elérhető Ausztriába és Németországba – is szállítanak, vagyis exportálnak is. A vámszabad területek beszállítói többnyire szintén vámszabad területre települnek. A beszállítók magyarországi betelepülése még egy fontos összefüggésre hívja fel a figyelmet: rámutat arra, hogy a hazánkba települt multinacionális vállalatokhoz kapcsolódva kiterjedt termelési hálózatok épültek és épülnek folyamatosan Magyarországon. A kilencvenes évek első felében betelepült multinacionális vállalatok tevékenységének ilyen jellegű tovaterjedési hatása mára határozottan kirajzolódik.

RÖVID ÖSSZEGZÉS

Az utóbbi évtizedben a világgazdaság működőtőke-áramlásában tapasztalható tendenciák (a felvásárlások és egyesülések részarányának dominálóvá válása a zöldmezős befektetésekkel szemben) az átalakuló országokban, ezen Magyarországon is jellemzőek voltak. A jelenség háttérben meghúzódó okok azonban a fejlett gazdaságok és az átalakuló országok esetében különbözőek. Míg az előbbieken az erősödő verseny, a növekedés, a költségek csökkentésének, a párhuzamos tevékenységek megszüntetésének kényszere, a gyors technológiai fejlődés, a K+F kiadások ugrásszerű emelkedése, addig az utóbbiakban az állami vállalatok privatizációja áll a háttérben. Az általános tendenciák érvényesülése mellett Magyarországon – regionális összehasonlításban – a zöldmezős beruházások összes befektetésen belüli aránya relatíve magas, becslésünk szerint egy-egyed és egyharmad között lehet. A gazdaságra gyakorolt hatása – különösen a külkereskedelemben – ennél is jóval nagyobb. A viszonylag jelentős arány és a fontos szerep véleményünk szerint döntően az exportorientált zöldmezős befektetéseket vonzó, a régióban egyedülálló, de a világgazdaságban is unikumnak számító vámszabad területi szabályozás következménye.

A nemzetközi szakirodalom, de a kormányzati külföldi működőtőke-beruházásokat támogató politikák is különböző hatásokat tulajdonítanak a zöldmezős és a felvásárlás-hoz/egyesüléshez (M&A-hoz) kapcsolódó működőtőke-befektetéseknek. Az eltérés Magyarországon is létezik. A zöldmezős befektetések azonnali pótlólagos tőkét, új munkahelyeket jelentettek. Ugyanakkor alacsonyabb szintű a hazai gazdasággal a kapcsolatuk, kisebb a kisugárzási, tovaterjedési hatásuk – bár empirikus vizsgálataink során több kivételt is találtunk. Itt is tetten érhető a vámszabad területi szabályozás szerepe, amely ki-mondja, hogy e cégeknek elsősorban importból exportra kell termelniük. Mivel térben elszór-tan helyezkednek el, mégis szorosabb a kapcsolatuk a fogadó gazdasággal – kezdetben első-

sorban a szolgáltatások területén, de időben növekvő a beszállítókkal is – mint a fejlődő országok állam által kijelölt, teljesen elzárt exportfejlesztő zónáiban. A speciális szabályozás fontossága a vám szabad területi vállalatok többsége számára – amelyek elsősorban EU-importból EU-exportra termelnek – a preferenciális kereskedelmi szerződések vámlébontró hatása miatt idővel elveszti jelentőségét. Ez lehetőséget ad az alkalmazkodásra és fokozatos- ságot biztosít a fogadó gazdaság számára (például beszállítók felkészítése). A hazai gazdasá- gal való mérsékeltbb kapcsolat miatt, a betelepülő beszállítók hatására a zöldmezős működőtőke-befektetések Magyarországon is jelentős pótlólagos működő tőkét vonzottak.

Kutatásaink azt igazolták, hogy az átalakuló országokban, ezen belül Magyarországon kevesebb a különbség a zöldmezős és a privatizációhoz kapcsolódó működőtőke-befektetések fogadó országra gyakorolt hatása között, elsősorban az elavult, átalakításra szoruló struktúrák miatt. A technológiatranszfer, szervezési-vezetési ismeretek átadása, új gépek termelésbe állítása, a termékek versenyképességének növelése szempontjából a nem zöldmezős beruhá- zások hatása a zöldmezőssel egyenértékű lehet.

Felhasznált irodalom

- Anderson, T. – Svenson, R. [1994]: Entry modes for direct investment determined by the composition of firm-specific skills. *Scandinavian Journal of Economics*, 4. 551–560. o.
- Antalóczy Katalin (1997): A vám szabad területek szerepe a világgazdaságban és Magyarországon. Pénzügy- kutató Rt., kézirat.
- Antalóczy Katalin [1999]: Az EU-csatlakozásból fakadó szabályozásváltozás lehetséges hatása a hazai vám- szabad területek tevékenységére, beruházási stratégiájára, exportjára. Pénzügykutató Rt., kézirat.
- Éltető Andrea – Sass Magdolna [1997]: A külföldi befektetők döntéseit és a vállalati működést befolyásoló tényezők az exporttevékenység tükrében. *Közgazdasági Szemle*, június.
- Ministry of Industry, Trade and Tourism [1997]: The Hungarian Economy. Vol., 27. no. 4.
- Hungarian Chamber of Commerce and Industry [1998]: Investment and Business Guide to Hungary. Budapest.
- Inzelt Annamária [1998]: A külföldi befektetők kutatás-fejlesztési ráfordításainak szerepe az átalakuló gazda- ságban. Elemzés statisztikai adatok alapján. *Külgazdaság*, június.
- Kang, N. H. – Johansson, S. [2000]: Cross-border Mergers and Acquisitions: Their Role in Industrial Globalization. *OECD STI Working Papers*, 1.
- Miyake, M. – Thomsen, S. [1999]: Recent trends in foreign direct investment. *Financial Market Trends*, No. 73. OECD, június.
- OECD [2000]: OECD Review of Foreign Direct Investments in Hungary. Paris. Megjelenés alatt.
- Szalavetz Andrea [1999]: Technológiatranszfer, innováció és modernizáció a német tulajdonban lévő feldolgozóipari cégek példáján. OMFB TAN, 98–56–05, Budapest.
- Sass Magdolna [1996]: Külföldi működőtőke-befektetések és beszállítók: egy kérdőíves felmérés tanulságai. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, kézirat.
- UNCTAD [1998, 1999]: World Investment Report. New York – Geneva.